

Prečo sa deti tak často pýtajú prečo? (A prečo sú rodičia z toho nervózni?)

Miroslav Marcelli

Ako názov môjho rozprávania naznačuje, budem hovoriť o otázkach, ich príčinách a účinkoch, ktoré vyvolávajú. Musím vás však najskôr upozorniť, že to naozaj bude rozprávanie, a nie prednáška, takže by ste nemali očakávať nejaké hotové odpovede, definície a pojmy. Navyše, bude to rozprávanie filozofa. Už ani neviem, či to mám hovoriť hrdo, alebo skromne, vyzývavo alebo celkom sucho, skrátka som filozof. Hovorili k vám už predstavitelia vied ako fyzika, medicína, história. Všetky takéto vedy sa niekedy nazývajú špeciálnymi, pretože sa zaoberajú nejakou viac či menej presne vymedzenou oblasťou. Každý z nás približne vie, čím sa tieto vedy zaoberajú a ako odpovede od nich môžete očakávať. Keď hovorím „viac či menej presne“, mám tým na mysli, že hoci by nám asi robilo problémy vymedziť túto oblasť presnou definíciou a odlíšiť napríklad predmet záujmu historika od toho, čím sa zaoberá napríklad archeológia, predsa len približne vieme, od neho môžeme očakávať a čo nie.

Lekár vám povie, prečo vás bolí brucho alebo hlava; ekonóm vám povie, prečo používame peniaze; matematik vám povie, prečo sa ľubovoľný uhol nedá rozdeliť na tri rovnaké uhly len pomocou pravítka a kružila; fyzik vám povie, prečo vzniká dúha; biológ vám povie, prečo sa nejaký druh vtákov v poslednej dobe rozšíril alebo prečo zmenil hlas. To sú odpovede na prečo?, ktoré vznikajú v jednotlivých oblastiach, kde veda rozvinula svoje výskumy, vypracovala teórie a na ich základe našla odpovede. Špeciálni vedci, títo vyškolení a skúsení odborníci, nám tieto odpovede poskytnú. Ako sa hovorí, sú tam doma. Môžeme si ich predstaviť ako domorodcov v nejakej krajine, do ktorej sme sa dostali ako cudzinci. Chceme vedieť, ako sa dostaneme na stanicu, kam vedie táto cesta, kde sú tu internetové kaviarne alebo záchody. Chceme vedieť, prečo sa títo ľudia takou úctou správajú ku zvieratám, ktoré sú u nás pokladané za ťažné. Odborníci, experti, tí, čo sú v tejto oblasti doma, nám na tieto otázky dajú odpoveď.

Mohlo by sa zdať, že tým sú všetky problémy týkajúce sa poznania vyčerpané. Nech príde me kamkoľvek, nech narazíme na akúkoľvek ťažkosť, týkajúcu sa poznania, vždy svoj problém môžeme vyjadriť ako otázku a vždy sa nájde nejaká zasvätená osoba, ktorá nám vie dať odpoveď. V oblastiach ako dejiny, matematika, fyzika alebo biológia sú takými osobami obyčajne vedci. Napriek tomu, že sa takto dá ku každej otázke nájsť vedná disciplína, a ku každej disciplíne príslušný odborník, ešte stále ostáva nezodpovedané, čo je to vlastne otázka a kedy v nás vzniká potreba položiť ju.

Odpoveď na prvý pohľad vyzerá veľmi jednoduchá. Otázku vyjadrujeme opytovacou vetou a kladieme ju vtedy, keď chceme niečo vedieť. Obsah toho, čo chceme vedieť vyjadruje táto veta slovami. Chceme vedieť, ako sa dostaneme do divadla Aréne, nuž sa na to opýtame toho, o kom predpokladáme, že to vie. Chceme vedieť, aká je vzdialenosť Mesiaca od Zeme, nuž sa na to opýtame, najlepšie niekoho, kto má vedomosti o astronómii.

Je to však vždy také jednoduché? Je to vždy tak, že otázka priamo vyjadruje nejaké pranie dozvedieť sa niečo? Nemám teraz na mysli to, že otázky môžu byť jednoduché a zložitejšie, ľahšie alebo ťažšie. Ide mi skôr o to, či za každou otázkou môžeme predpokladať potrebu niečo sa dozvedieť a či je táto potreba priamo vyjadrená v otázke.

Aby sme nechodili ďaleko, spomeňte si, s akými otázkami sa stretávate v domácich úlohách, ktoré dostávate v škole. Určite sa aspoň tí starší medzi vami stretli s otázkou, akú sme riešili už my

a predpokladám, že aj naši otcovia a dedovia: za aký čas sa bicyklista, ktorý rýchlosťou 20 km/hod. ide z mesta A, stretne s automobilistom, ktorý rýchlosťou 80 km/hod. ide z mesta B, vzdialeného 50 km? To je príklad otázok, s akými sa zrejme dost' často stretávate. Je to otázka a zároveň úloha, na splnenie ktorej vám príslušná časť učebnice poskytne návod. Kto si to dôkladne prečítal, vie túto otázku-úlohu vyriešiť. Takéto otázky vlastne len preverujú, či ste si osvojili látku. Ten, kto sa vás pýta, za aký čas sa bicyklista, ktorý vyrazil z mesta A, stretne s automobilistom, ktorý vyrazil z mesta B, toho nezaujímá, o koľkej hodine a pri akom míľniku k tomuto pozoruhodnému stretnutiu dôjde, ale skôr to, či ste sa príslušné vzorce naučili. Skrátka, to sú otázky, ktoré slúžia niečomu inému: preverovaniu, overovaniu, upevňovaniu poznatkov, rozvíjaniu schopnosti uplatňovať vzorce a pravidlá. Pripúšťam, že to môžu byť veľmi zaujímavé otázky, ktoré naozaj preveria váš dôvtip. Určite poznáte knihy, kde sa takéto otázky dajú nájsť. Ani v tomto prípade sa základný charakter nemení: obyčajne sa na konci knihy dajú nájsť správne odpovede a tým, kto vaše schopnosti hodnotí, ste tu vy sami. Podobne ako v učebniciach, pri písomkách a testoch, aj tu je otázka položená len vtedy, keď je známa správna odpoveď na ňu. Napokon, tak to asi aj má byť. Keď idete písať test, sami predpokladáte, že správne odpovede už existujú a vy ich máte iba zopakovať. Testy, ktoré na vás v ďalšom štúdiu čakajú, budú čoraz ťažšie, a bude asi čoraz náročnejšie pripraviť sa tak, aby ste vedeli správne odpovede. Už to nebudú otázky, pri ktorých vystačíte s trojčlenkou, od istého stupňa istých škôl budete musieť ovládať integrálny počet. Napriek tejto odlišnosti v stupni požadovaných vedomostí sa základný predpoklad nezmení: dostanete otázky, na ktoré už existujú odpovede a vašou úlohou bude k týmto odpovediam sa prepracovať. Taká je škola, čo už sa volá základnou, gymnáziom alebo univerzitou.

Ak to predbežne zhrnieme, môžeme povedať, že veľká časť otázok, s ktorými sa stretávate, vôbec nevyjadruje nejaké pranie dozvedieť sa niečo o tom, na čo sa táto otázka pýta. Ten, kto vám ju kladie, odpoveď dobre pozná a iba chce, aby ste mu ju povedali. Nezaujímá ho totiž správna odpoveď sama osebe, ale to, či ju viete. A ako sme zistili, veľká časť otázok, s ktorými sa stretávate v škole, je práve takáto.

Ako hovorím, tak to asi má byť. Podobný princíp sa napokon uplatňuje aj v iných oblastiach, napríklad pri testoch na vodičský preukaz. Dá sa predpokladať, že kto sa na to v škole pripravil, urobí bez problémov aj teoretickú časť skúšok na vodičský preukaz. Ak má trochu šťastia a isté schopnosti taktizovať, mohol by byť celkom úspešný aj v hre Milionár, ktorú asi každý z vás pozná. Táto hra je napokon celkom dobrým príkladom dôsledného uplatňovanie zásady, že otázka môže odznieť iba vtedy, keď už máme na správnu odpoveď na ňu. To je tá odpoveď, ktorú ma na svojom monitore moderátor, a tak sa každú chvíľu môže hrať na učiteľa, ktorý spravodlivo rozhoduje o možnosti postupu do vyššieho pásma. On vie, ako sa krstným menom volal francúzsky spisovateľ Balzac, v ktorom roku bola bitka pri Moháči, kde žili Feníčania a čo hovorí Pytagorova veta. Môže vystupovať ako zosobnenie poznania od tých najznámejších poznatkov až po špeciálne detaily, pri ktorých neodborník môže iba hádať. A kto sa v škole naučil jedno i druhé, kto vie kedy, ako, kto, kam atď. a vie aj odhadovať pravdepodobnosti a hospodáriť so žolíkmi, tomu podľa všetkého škola dala dobrý základ. Nielen do hry Milionár, ale aj do života.

Už som mal skoro na jazyku heslo, ktoré by sa pekne vynímalo pred vchodom do škôl. Kedysi tam často bolo heslo Škola, základ života. Teraz by sme tam v súlade s duchom doby mohli vyvesiť Škola, základ milionárskeho života. Hoci by to mnohí privítali a možno by to zvýšilo aj záujem sponzorov, nemyslím si, že by to bolo dobré. A už vôbec si nemyslím, že by bolo dobré, keby sa škola stala len prípravou na otázky v testoch a podobných previerkach vedomostí. Ak by som sa mal vyjadriť terminológiou televíznej súťaže, možno by vám, jej budúcim absolventom pomohla postúpiť do ďalšieho kola, no premrhala by žolíky, ktoré každý z vás má.

Tie žolíky máte jednoducho preto, že ste zvedaví. Hneď dodávam, ste detsky zvedaví, ale to „detsky“ tu znamená iba toľko, že kladiete otázku bez ohľadu na to, či už niekde existuje odpoveď

na ňu. Nepýtate sa ako ten televízny moderátor, ktorý kladie otázku a zároveň má pred sebou odpoveď na ňu. Keď sa na niečo rodičov, učiteľa alebo kamaráta pýtate, nechcete si overiť, či je dostatočne vzdelaný, sčítaný a múdry a už vôbec nie, či sa dobre pripravoval. Ten, koho sa pýtate, môže bez váhania predpokladať, že vás obsah vašej otázky naozaj zaujíma a práve preto ju kladiete. A keď dostanete odpoveď, uspokojí vás ona sama, zatiaľ čo v televíznej súťaži je správna odpoveď iba prostriedkom pre postup do ďalšieho kola a pre získanie odmeny.

Z istého hľadiska by sa dalo povedať, že ten, kto kladie otázky zo zvedavosti a len zo zvedavosti, je vlastne naivný. Chce sa niečo dozvedieť a tam sa jeho záujem o poznanie začína i končí. Keď sa pýta, neuvedomuje si, že otázky a odpovede môžu byť aj prostriedkom pre postup: v televíznej súťaži je to postup do ďalšieho kola, v škole je to postup do vyššej triedy, na univerzite je to ukončenie ročníka atď. V tom prípade sa ale z otázok stávajú prostriedky na dosiahnutie niečoho iného a nevedie ich číra zvedavosť. Pýtam sa, lebo potrebujem vedieť správnu odpoveď a tá mi potom umožní postúpiť. Deti túto potrebu ešte tak naliehavo nepocitujú, a tak sa pýtajú iba zo zvedavosti. A zvedavosť je, ako všetci vieme, nekonečná, takže dospelých a predovšetkým svojich rodičov zaplavujú otázkami. Tí sú z toho tak trochu nervózni. Nielen preto, že tých otázok je veľa a že sa týkajú najrozličnejších vecí. Napokon v televíznych súťažiach je tiež veľa otázok, a tiež sú o všetkom možnom, a to ich neznervózňuje. Rozdiel spočíva v tom, že tam otázky a odpovede niečomu slúžia: za správnu odpoveď na otázku, aké farby sú na štátnej zástave Rakúska je prémia. Detské otázky slúžia iba zvedavosti a to sa im zdá nedostatočným odôvodnením. Svoju úlohu chápu tak, že majú nielen odpovedať na otázky detí a poskytovať im tak poznanie, ale aj usmerňovať ich kladením otázok, aby tieto niečomu slúžili. Otázka Aké farby sú na štátnej zástave Rakúska? je podľa toho vhodná, keď za správnu odpoveď dostanete dobrú známku vo zemepisu alebo postúpíte v televíznom kvíze. Ak ju priniesla iba obyčajná zvedavosť, potom je to otázka dosť zbytočná.

Akoby sama zvedavosť nestačila na odôvodnenie otázky. Akoby poznanie vždy muselo niečomu slúžiť. Akoby túžba po poznaní musela byť podriadená nejakej inej túžbe, napríklad túžbe po spoločenskom postavení. Akoby otázka dostávala zmysel až vtedy, keď sa premení na súčasť nejakej úlohy. Skrátka, otázky sú vážne veci, netreba s nimi len tak plytvať!

Našťastie sú rodičia a učitelia tiež zvedaví. Vaše otázky sa pre nich stávajú príležitosťou pripomenúť si, že poznanie nemusí vždy niečomu slúžiť, že to môže byť aj prejav číreho záujmu niečo sa dozvedieť. O svete, o svojich blízkych, o sebe samom. O tom, že zvedavosť a schopnosť diviť sa je jednou z najvzácnejších ľudských vlastností. Pritom ju má, alebo aspoň mal každý. Má ju každý z vás. Ide len o to, aby ste si ju uchovali. Je to také jednoduché: stačí sa pýtať na to, čo ma naozaj zaujíma.